

Δημήτρης Μπελαντής
*Η δίκη του ΕΛΑ ως αυταρχική τομή στο ποινικό
σύστημα*

Η απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων τής 6/10/2004 στην υπόθεση του «Επαναστατικού Λαϊκού Αγώνα» αποτελεί τομή για το ποινικό σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας. Εξέφρασε στην ελληνική πραγματικότητα την αντίληψη που επικρατεί στις σύγχρονες φιλελεύθερες δημοκρατίες –όλο και περισσότερο οικονομικά φιλελεύθερες κι όλο και λιγότερο πολιτικά δημοκρατίες–,

ότι το δικαίωμα στην ασφάλεια υπερτερεί του δικαιώματος στην ελευθερία. Ότι η θωράκιση απέναντι σε μια πρωτεύουσα τρομοκρατία επιτρέπει τη χειραφέτηση από τις πολυτελείς ελευθερίες. Χάρη σ' αυτή την ιεράρχηση ανατρέπεται σταθερές ενός ποινικού συστήματος, εδραζόμενου στο Διαφωτισμό και στις εγγυήσεις του κράτους δικαίου, όπως αυτές λειτούργησαν ιδίως από το 1975 και εξής.

Το τέλος της εξατομίκευσης της ποινικής ευθύνης

Η δικαστική απόφαση της υπόθεσης ΕΛΑ συγκεντρώνει δύο παραδοχές. Οι τέσσερις από τους πέντε κατηγορούμενους (Χρ. Τσιγαρίδας, Κ. Αγαπίου, Α. Κανάς, Ε. Αθανασάκη) ήταν μέλη του ΕΛΑ, αλλά δεν τιμωρούνται γι' αυτή τους τη συμμετοχή στην εγκληματική οργάνωση (άρθρο 187 Ποινικού Κώδικα, όπως ισχύει κατά τον αντιτρομοκρατικό ν. 2928/2001), αφού η οργάνωση διαλύθηκε το 1995 και το αδίκημα, ως πλημμέλημα τότε, έχει πλέον παραγραφεί.

Όμως, τα ίδια πρόσωπα αυτά τιμωρούνται για σειρά εξειδικευμένων αδικημάτων, τα οποία διαπράχθηκαν από την οργάνωση ΕΛΑ. Για απλή συνέργεια σε μία ανθρωποκτονία (Βέλιος 1994), σε πολλές απόπειρες ανθρωποκτονιών κατ' εξακολούθηση και σε πολλές εκρήξεις κατά συρροή. Αποτέλεσμα αυτής της κρίσης είναι και η επιβολή ποινής πολλών εκατοντάδων ετών σε κάθε κατηγορούμενο –πλην του Μ. Κασίμη, που αθωώθηκε–, τα οποία συγχωνεύθηκαν στο πλαφόν των 25 ετών.

Για την απλή συνέργεια κάθε κατηγορούμενου στην τέλεση αυτών των πράξεων, τη συνδρομή του δηλαδή πριν από ή μετά την τέλεση της πράξης, κανείς μάρτυς δεν κατέθεσε ούτε υπάρχουν έγγραφα. Αλλά ούτε και πειστήρια. Από κανένα αποδεικτικό μέσο δεν προέκυψε αυτή η συνέργεια.

Η θεμελίωση, εντέλει, της απλής συνέργειας βρίσκεται στην ίδια την παραδοχή της συμμετοχής στην εγκληματική οργάνωση, παρά το ατιμώρητο αυτής. Η παραδοχή αυτή οδηγεί στην παραδοχή της απλής συνέργειας με την εκδοχή της «ψυχικής συνέργειας», όπως προτάθηκε και από τους εισαγγελείς της δίχης.

Εδώ έχουμε την προσφυγή σε μια έν-

νοια με εξαιρετικά αμφιλεγόμενο περιεχόμενο, η οποία έλκει την καταγωγή της από το ίδιο το ψυχροπολεμικό και εμφύλιακό κλίμα της εποχής στην οποία θεσμοθετήθηκε ο ισχύων Ποινικός Κώδικας (1950). Η ψυχική συνέργεια έχει εξαιρετικά ασαφές περιεχόμενο και όρια: είτε σημαίνει την *ενθάρρυνση* του αυτουργού να τελέσει το έγκλημα, και τη διάλυση των ηθικών του αναστολών και εμποδίων, είτε –σε μια πιο διασταλτική προσέγγιση– σημαίνει τη *μη αποτροπή* του εγκλήματος από κάποιον παρευρισκόμενο σε αυτό, ο οποίος δεν σπεινεί να εμποδίσει τον εγκληματία.

Στην τελευταία διασταλτική εκδοχή, η ψυχική συνέργεια μετατρέπει ουσιαστικά κάθε πολίτη που λαμβάνει γνώση ενός εγκλήματος σε *αυτόκλητο εγγυητή της δημόσιας τάξης* και συγγεί στην πράξη τους πολίτες με τα επιφορτισμένα για το σκοπό αυτόν κρατικά όργανα. Έτσι η συνέργεια με πράξη συμπληρώνεται από μια συνέργεια με παράλειψη.

Σε κάθε περίπτωση η ψυχική συνέργεια προϋποθέτει την παρουσία του συνεργού στον τόπο του εγκλήματος ώστε να μπορεί εκείνος να συμπαρασταθεί με πράξη ή με παράλειψη στον δράστη. Μόνο έτσι μπορεί να εκδηλωθεί. Αλλά ούτε αυτή η τοπική συνάφεια του ψυχικού συνεργού αποδείχθηκε στη δίχη του ΕΛΑ.

Η περίπτωση της ψυχικής συνέργειας για την επιβολή συλλογικών καταδικών και συλλογικών ποινών είχε χρησιμοποιηθεί πρόσφατα και στις δίκες των 500 καταληψιών του Πολυτεχνείου τον Νοέμβριο του 1995. Εκεί όλοι οι συλληφθέντες είχαν κατηγορηθεί πρωτόδικα για ψυχική συνέργεια στην προσβολή συμβόλου του κράτους κατά το 181 ΠΚ (κάψιμο σημαίας). Όμως, επειδή ακριβώς η τοπική συνάφεια με τον δράστη δεν αποδεικνυόταν, οι κατηγορού-

μενοι απαλλάχθηκαν είτε στον πρώτο είτε στον δεύτερο βαθμό.

Η Συλλογική Ευθύνη

Ήδη η ψυχική συνέργεια από τη φύση της εμπεριέχει σημαντικά φρονηματικά στοιχεία. Το άδικο θεμελιώνεται πολύ λιγότερο σε μια εξωτερική, αντικειμενικά παρατηρήσιμη συμπεριφορά και πολύ περισσότερο σε μια φιλοεγκληματική διάθεση και στάση, από την οποία και εκκινεί η ενθάρρυνση ή η μη παρεμπόδιση του δράστη.

Τόσο ο δράστης όσο και ο ψυχικός συνεργός –και αυτό είναι ουσιαστικά το μόνο κοινό τους στοιχείο– εντάσσονται σε μια φιλοεγκληματική αντίληψη και στάση ζωής και συγκλίνουν σε αυτή.

Αυτό γίνεται ακόμη σαφέστερο όταν το έγκλημα συνδέεται με την κρατική ασφάλεια και έχει πολιτικά κίνητρα. Στην περίπτωση αυτή, μπορεί να γίνει λόγος για μια *ποινικοποίηση κατά ομόκεντρους κύκλους*, όπου όσο απομακρυνόμαστε από τον πυρήνα της πολιτικής βίας της δράσης (π.χ. την ίδια την ανθρωποκτονία) τόσο το στοιχείο του φρονήματος γίνεται καθοριστικότερο τόσο στη θεμελίωση του αδικού όσο και στον καταλογισμό της πράξης. Τα αδικήματα της περιφέρειας είναι αυστηρά φρονηματικά αδικήματα.

Η ίδια η ποινικοποίηση της συμμετοχής στην εγκληματική οργάνωση ως μιας ιδιαίτερης προπαρασκευής των πράξεων της μπορεί να έχει και *φρονηματικό χαρακτήρα*, όταν η σύσταση της οργάνωσης δεν έχει ήδη οδηγήσει σε πράξεις αλλά και όταν δεν συντρέχουν δείκτες μιας ιδιαίτερης οργανωτικότητας που να οδηγούν λογικά στις βίαιες εγκληματικές πράξεις (οπλισμός, εφοδιασμός, συγκεκριμένο σχέδιο κλπ.). Τίθεται λοιπόν σε αμφισβήτηση η συνταγμα-

τικότητα του άρθρου 187 ΠΚ ως προς το αν είναι συμβατό με την αρχή του συγκεκριμένου και σαφούς προσδιορισμού της εγκληματικής πράξης ως εξωτερικής συμπεριφοράς (άρθρο 7 παρ. 1 Συντ.). Όμως, ακόμα και αν συντρέχει η συμμετοχή στην οργάνωση, δεν μπορεί να οδηγήσει από μόνη της στη συνδρομή ευθύνης για τις επιμέρους πράξεις. Διαφορετικά, η συμμετοχή ως ιδιώνυμο αδίκημα (αυτοτέλές από τις επιμέρους πράξεις) χάνει κάθε λογική υπόσταση εντός της ποινικής νομοθεσίας.

Η συλλήβδην ποινικοποίηση των μελών μιας παράνομης οργάνωσης για τις πράξεις της τελευταίας (ακόμη και για ανθρωποκτονίες), έστω και με τη μορφή της συνέργειας, όπως ακριβώς και η διασταλτική εφαρμογή της ηθικής αυτουργίας (περίπτωση Γιωτόπουλου στη δίκη της «17 Νοέμβρη»), ανοίγει το δρόμο για την κατάργηση της αρχής της εξατομίκευσης ως βασικής συνιστώσας μιας «δίκαιης» δίκης: σύμφωνα με αυτήν κάθε πρόσωπο είναι ατομικά υπεύθυνο για την παραβίαση του ποινικού νόμου (δηλαδή δεν διώκονται μαζί με αυτό οι συγγενείς του, οι φίλοι του, οι ομοϊδεάτες του κλπ.) και καταδικάζεται μόνον εφόσον ατομικά αποδειχθεί ότι τέλεσε την πράξη και είχε υπαιτιότητα ως προς αυτήν. Η εξατομίκευση της ποινικής ευθύνης είναι συνέπεια της αρχής της νομιμότητας των ποινών και της ατομοκεντρικής οργάνωσης του φιλελεύθερου Ποινικού Δικαίου ως δικαίου της πράξης. Τον ποινικό νόμο τον προσβάλλουν πρόσωπα και όχι γένη, κόμματα, ιδεολογικές ομάδες ή κοσμοθεωρίες.

Αντίθετα, η συλλογική ευθύνη συνάγει την εγκληματική ευθύνη όχι από συγκεκριμένες αποδείξεις για την ατομική τέλεση της πράξης αλλά από την ένταξη του ατόμου σ' ένα εγκληματογόνο –αντικειμενικά– σύνολο ή ομάδα.

Η καταγωγή της Συλλογικής Ευθύνης

Η συλλογική ευθύνη είναι τυπικό δείγμα αυταρχικών ή και ολοκληρωτικών καθεστώτων. Τη μεγαλύτερη ακμή της τη γνώρισε υπό το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς. Εκεί, πέρα από τη θεσμοθέτηση του «κομμουνιστικού εγκλήματος» ως ιδιώνυμης εγκληματικής συμπεριφοράς (όμοια προς το Ιδιώνυμο στη χώρα μας κατά τον κομμουνισμού ή τον α.ν. 509/1947), η ένταξη στο ΚΚ ή στο ΣΚ ή ακόμη στην ιουδαϊκή εθνότητα ήταν η βάση για την απόδειξη των πιο ποικιλόμορφων εγκλημάτων. Άρα, αυτό που χρειαζόταν να αποδειχθεί –όπου βεβαίως η «απόδειξη» ήταν σχήμα λόγου και μόνο– ήταν η *ένταξη στην εγκληματογόνο ομάδα/συλλογικότητα*. Το Λαϊκό Δικαστήριο υπό τον αρχιδικαστή Roland Freisler ή το Ιταλικό Δικαστήριο Κρατικής Ασφαλείας του Μουσολίνι δικάζαν με την αρχή της συλλογικής ευθύνης και όχι με την αρχή της εξατομίκευσης, την ατομική ποινική ευθύνη. Όπως είχε επισημάνει στον καιρό του ο σημαντικός γερμανός νομικός και φιλόσοφος Ernst Fraenkel, στο περίφημο έργο του για το «δυναδικό κράτος» (1940), η ποινικοποίηση βάσει των εγκληματικών ομάδων ήταν χαρακτηριστική για ένα ποινικό σύστημα που δεν βασιζόταν πια στον γενικό και αφηρημένο νόμο του πρώιμου αστισμού, αλλά στο διοικητικό μέτρο του αυ-

ταρχικού μονοπωλιακού καπιταλισμού (Masnahme).

Αλλά και στη χώρα μας τα έκτακτα στρατοδικεία ή τα Πενταμελή Εφετεία κατά τον Εμφύλιο και μετά χρησιμοποιούσαν τη συλλογική ευθύνη είτε στη βάση του ν. 509 είτε στη βάση του νόμου περί κατασκοπείας (ν. 375/1936).

Σ' ορισμένες περιπτώσεις η συλλογική ευθύνη αξιοποιήθηκε και από τα δικαστήρια της μεταπολιτευτικής δημοκρατίας. Η καθοδήγηση του ΕΚΚΕ διώχθηκε ως πολιτικός ηθικός αιτουργός των επεισοδίων στην αμερικανική πρεσβεία στις 21/4/1975, ενώ οι ηγεσίες των ακροαριστερών ομάδων διώχθηκαν ως ηθικοί αιτουργοί των επεισοδίων της 25/5/1976. Τέλος, η αναρχικού τύπου συλλογική ευθύνη ήταν ο καμβάς και της δίωξης των 500 του Πολυτεχνείου το 1995.

Στις μέρες μας, όπου η έννοια του «υπόπτου» τείνει να εξοβελίσει τη μορφή του κατηγορουμένου με δικαιώματα, όπου ο Πατριωτικός Νόμος στις ΗΠΑ και οι νόμοι του Μπλερ στη Βρετανία θεσμοθετούν μυστικές δίκες, απεριόριστες προφυλάξεις χωρίς δίκη και διαρκείς παρακολούθησεις, η συλλογική ευθύνη και η δικαιοσύνη του φρονηματος αποτελούν πρόσφορα οχήματα για τη νομική εξουδετέρωση του διαφωτιστικού νομικού κεκτημένου.